

NASELJA GRADIŠĆANSKIH HRVATA U ZAPADNOJ MAĐARSKOJ

Na katastarskim planovima iz 1857. godine

SETTLEMENTS OF CROATS IN WESTERN HUNGARY

In land registry plans from 1857

Željko Holjevac

Institut društvenih znanosti

Ivo Pilar

Marulićev trg 19/I

HR-10000 Zagreb

Republika Hrvatska

Primljeno: 11. 1. 2004.

Prihvaćeno: 23. 7. 2004.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC 314.722(439-15=163.42(091)

911.3:314>(439-15=163.42):528.4»1857»

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Sažetak

Autor se ukratko osvrće na prikaze današnjih naselja gradišćanskih (tada zapadnougarskih) Hrvata na tlu zapadne Mađarske na katastarskim planovima iz 1857. godine. Budući da prikazuju ukupnu fizičku i društveno-geografsku strukturu pojedinih naselja kratko nakon ukinuća staroga feudalnoga sustava 1848., ti su planovi svakako važan izvor za gospodarsku i društvenu povijest jer je u prostornoj organizaciji naselja višestruko vidljiv biljeg upravo tog sustava. No, oni su jednako tako važni i kao indikatori etničkoga sastava tih naselja u tom vremenu jer sadrže vrlo bogatu seosku mikrotoponimiju, dobrim dijelom i na hrvatskome jeziku.

Ključne riječi: gradišćanski Hrvati, zapadna Mađarska, katastarski planovi, 1857. godina

Key words: Croats from Gradišće (Burgenland), western Hungary, land registry plans, 1857. year

1. Zapadnomadžarski gradišćanskohrvatski ogranak u prostoru i vremenu

Potomci Hrvata koji su se u 16. stoljeću pred osmanskom ekspanzijom u srednjoj i jugoistočnoj Europi na različite načine iselili ili su bili preseljeni iz stare domovine u tadašnju zapadnu Ugarsku žive danas u austrijsko-madžarsko-slovačkom dodirnom prostoru kao gradišćanski Hrvati. Selidbom u zapadnougarske predjele tijekom 16. stoljeća bilo je, prema nekim procjenama, obuhvaćeno više od 100.000 ljudi. Računa se da su se oni tamo nastanili u približno 200 naselja. Od te stare dijaspore danas je, zbog procesa asimilacije i drugih negativnih pojava u ukupnome sociokulturnom krajoliku pojedinih naselja tijekom vremena, preostalo u istočnoj Austriji još 50, u zapadnoj Mađarskoj 14, a u Slovačkoj (oko Bratislave) samo četiri naselja za koja se u većoj ili manjoj mjeri još može reći da su hrvatska manjinska naselja. Može se reći da ukupan broj gradišćanskih Hrvata u sve tri navedene zemlje zajedno trenutačno vjerojatno nije bitno veći od 35 do 40 tisuća ljudi. Zahvaljujući vlastitom

samorazvitku, koji se tijekom proteklih stoljeća u potpunosti odvijao autonomno i uglavnom osjetno drukčije od preobrazbi u zemlji iz koje oni zapravo potječu, gradišćanski Hrvati u te tri srednjoeuropske države (u Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj) danas su prirodni ogranak hrvatskoga naroda izvan domovine, ali po mnogočemu osebujan te posve samosvojan dio hrvatskog narodnog bića, nerazlučiv od životne zbilje zemalja u kojima obitavaju.¹

Kad su preci današnjih gradišćanskih Hrvata u 16. stoljeću pristigli u zapadnougarske predjele, oni su zapravo došli na područje koje je tada bilo u sklopu Ugarskoga kraljevstva i nazivalo se zapadnom Ugarskom. Stoga su se i Hrvati u tim krajevima kasnije obično nazivali zapadnougarskim Hrvatima. Suvremeni pojmovi Gradišća i gradišćanskih Hrvata tada nisu bili poznati. Oni su se oblikovali tek poslije Prvoga svjetskog rata. Naime, završetkom tog rata došlo je do raspada stare podunavske monarhije koja je u svome tkivu, pod habsburškim žezlom, stoljećima utjelovljavala i panonski prostor. Njezinim raspadom nastale su u panonskom prostoru dvije nove države: Austrija i Mađarska. Budući da je u većem dijelu dotadašnje zapadne Ugarske bilo više Nijemaca nego Mađara, znatni dijelovi tog prostora pripali su mirovnim ugovorima Austriji (u kojoj je 1921. ustrojena pokrajina Burgenland), a područje oko Bratislave pripalo je novoj državi Čehoslovačkoj (danas Slovačkoj). S obzirom na to da se u novoustrojenoj pokrajini Burgenland našla glavnina Hrvata, žiteljâ netom podijeljene zapadne Ugarske, taj je naziv ubrzo, zaslugom Mate Meršića-Miloradića (1850. - 1928.), slavnog preporoditelja zapadnougarskih Hrvata, preveden na hrvatski jezik izrazom Gradišće. Od tada se i Hrvati u novoj pokrajini i oko nje u zapadnoj Mađarskoj i prekograničnoj Slovačkoj općenito nazivaju gradišćanskim Hrvatima.

Unutar mađarskih granica danas ukupno ima 14 naselja, disperziranih uz suvremenu mađarsko-austrijsku granicu, u kojima - prema najnovijem mađarskom popisu stanovništva iz 2001. - obitava oko 3800 pripadnika zapadnomađarskoga gradišćansko-hrvatskog ogranka (u stvarnosti je njihov broj nešto veći, ali sigurno ne mnogo), koji s Mađarima i ostalim stanovnicima dijele sudbinu zajedničkog života u jednome po mnogočemu specifičnom multijezičnom i multikulturnom okruženju uz granicu s Austrijom i Europskom unijom (kojoj će se u skorije vrijeme pridružiti i Mađarska). Gledano s jugozapada prema sjeveroistoku, riječ je o sljedećim naseljima: *Petrovo Selo* (mađ. Szentpetérfa, njem. Prostrum), *Hrvatske Šice* (mađ. Horvátlovő, njem. Kroatisch Schützen), *Gornji Čatar* ili *Četar* (mađ. Felsőcsatár, njem. Oberschilding), *Narda* (mađ. Narda, njem. Nahring), *Temerje* (mađ. Tömörd, njem. Tematen), *Hrvatski Židan* (mađ. Horvátzsidány, njem. Siegersdorf), *Plajgor* (mađ. Ólmod, njem. Bleigraben), *Prisika* (mađ. Peresznye, njem. Prössing), *Unda* (mađ. Und, njem. Undten), *Koljnof* (mađ. Kópháza, njem. Kohlnhof), *Vedešin* (mađ. Hidegség, njem. Kleinandrá), *Umok* (mađ. Homok, od 1905. Fertőhomok, njem. Amhagen), *Hrvatska Kemlja* (mađ. Horvátkimle, njem. Kroatisch Kimling) i *Bizonja* ili *Bizunja* (mađ. Bezenye, njem. Pellersdorf). Neka su naselja oduvijek postojala kao dvojna naselja koja su tek u novije vrijeme upravno spojena. Tako je Donji Čatar (mađ. Alsócsatár, njem. Unterschilding) 1932. povezan sa spomenutim

¹ Osnovne obavijesti o gradišćanskim Hrvatima mogu se pronaći u zborniku radova *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, ur. Ivan Kampuš, Zagreb 1995.

Gornjim Čatarom, 1950. spojene su Velika Narda (mađ. Nagynarda, njem. Grossnahrung) i Mala Narda (mađ. Kissnarda, njem. Kleinnahrung) u jedinstveno naselje, a 1966. sjedinjene su Hrvatska Kemlja i susjedna Ugarska Kemlja (mađ. Magyarkimle, njem. Ungarisch Kimling) u prostornu cjelinu pod nazivom Kemlja (mađ. Kimle, njem. Kimling).

Sva su ta naselja kategorizirana kao sela. U upravnom pogledu općine Petrovo Selo, Hrvatske Šice, Gornji Čatar, Narda, Hrvatski Židan, Plajgor i Prisika danas pripadaju Željeznoj županiji (Vas vármegye) sa središtem u gradu Szombathelyu (koga tamošnji Hrvati zovu Sambotel, a ponekad se čuje i izraz Subotište, dok je njemački naziv Steinamanger). Općine Unda, Koljnof, Vedešin, Umok, Hrvatska Kemlja i Bizonja nalaze se u Jursko-mošonsko-šopronskoj županiji (Győr-Moson-Sopron vármegye), nastaloj upravnim spajanjem triju starih županija, sa središtem u gradu Juri (Győr). U crkvenom pogledu manji broj naselja (u jugozapadnim predjelima) po postanku pripada mlađoj Szombathelyskoj biskupiji (Szombathelyi Püspökség), utemeljenoj 1777., a više naselja (u sjeveroistočnim predjelima) nalazi se u starijoj Jurskoj (ili Raabskoj) biskupiji (Győri Püspökség). Granica između tih dviju crkvenih pokrajina negdje je u visini Kisega.²

Prema broju stanovnika danas se među najveća sela ubraja Koljnof s ukupno 1882, a među najmanjima je Plajgor - seoce koje sada ima samo 88 stanovnika. Prema ugarskom Leksikonu naselja (*Lexicon locorum*) iz 1773., u svim naseljima zapadnougarskih Hrvata na tlu današnje zapadne Mađarske je hrvatski (»Croatica«) bio glavni jezik u mjestu, što će reći da su Hrvati tada u tim selima morali biti izrazito većinsko stanovništvo. Danas je situacija, naravno, sasvim drugačija. Prema popisu stanovništva iz 2001., Hrvati (gledano prema nacionalnosti, odnosno materinjem jeziku) imaju natpolovičnu većinu još samo u Petrovom Selu i Nardi. U Koljnofu su zastupljeni s otprilike 50 posto. U pretežnom dijelu naselja (Hrvatske Šice, Gornji Čatar, Hrvatski Židan, Plajgor, Prisika, Unda, Vedešin, Umok, Kemlja i Bizonja) Hrvati su u znatnoj ili čak izrazitoj manjini, a u Temerju (gdje najnoviji popis stanovništva bilježi doslovno samo tri osobe koje se smatraju Hrvatima, ali hrvatski ne navode kao svoj materinji jezik) nalaze se praktički pred potpunim nestankom pa je ozbiljno pitanje koliko se to naselje još uopće može opravdano ubrajati u hrvatska manjinska naselja na tlu zapadne Mađarske.³

Tijekom 50-ih godina 19. stoljeća, u doba novog austrijskoga apsolutizma, četiri stare zapadnougarske županije - Željezna, Šopronska, Mošonska i Požunska - pripadale su Šopronskom distriktu, upravnoj jedinici koja je obuhvaćala cijelo mađarsko Zadunavlje (područje zapadno od velike rijeke Dunav). Zahvaljujući toj činjenici, zapadnougarski Hrvati živjeli su u to vrijeme u jedinstvenoj teritorijalnoj i geopolitičkoj cjelini. Oni su tada većinom bili seljaci, duboko ukorijenjeni u tradicionalnom agrarnom obzorju kao sudbinskome okviru vlastite svakodnevice. Osnovna gospodarska djelatnost, kojom su se tradicionalno bavili,

² Usp. Željko Holjevac, *Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj u razdoblju modernizacije od prosvijećenog apsolutizma do građanskog društva (od polovice 18. do polovice 19. stoljeća)*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb 2002., 8.

³ Vidi: *Lexicon locorum regni Hungariae populorum anno 1773 officiose confectum*, Budapestini 1920, 83-89, 137, 211-215; 2001. *évi népszámlálás. 4. Nemzetiségi kötet. A nemzet, etnikai kisebbségek adatai*, Budapest 2002, 138-153.

bilo je poljodjelstvo. To su svakako bile okvirne paradigme koje su prožimale i prostornu organizaciju njihovih naselja.

2. Prikazi zapadomađarskih gradišćanskohrvatskih naselja na katastarskim planovima iz 1857. godine

U doba novog austrijskoga apsolutizma, tijekom 50-ih godina 19. stoljeća, provedena je na području zapadne Ugarske sustavna katastarska izmjera. Tada su nastali detaljni katastarski planovi krupnog mjerila⁴ svih naselja zapadne Ugarske, pa tako i planovi naselja zapadnougarskih Hrvata na tlu današnje zapadne Mađarske. Oni prikazuju ukupnu fizičku i društveno-geografsku stvarnost s ucrtanim katastarskim česticama. Danas se čuvaju u Katastarskoj zbirci Mađarskog državnog arhiva u Budimpešti.⁵

Već 1852. i 1854. godine bili su izrađeni prvi katastarski planovi za dio naselja (Hrvatski Židan, Unda, Koljnof, Vedešin, Umok, Bizonja). Rađeni su u mjerilu 1 bečki palac (*Zoll*) = 100 hvati (*Klafter*) te su prikazivali samo najopćenitiju prostornu osnovu dotičnih naselja. Međutim, već 1857. izrađeni su mnogo detaljniji katastarski planovi, podijeljeni na više listova, a obuhvatili su sva naselja zapadnougarskih Hrvata na tlu današnje zapadne Mađarske. Ti su planovi bili rađeni u mjerilu: 1 bečki palac⁶ (na planu) = 40 hvati⁷ (u prirodi), odnosno 1:2880.

S obzirom na ruralni sociokulturni pejzaž naselja zapadnougarskih Hrvata na tlu današnje zapadne Mađarske u to vrijeme, osnovni objekti koji se prikazuju na planovima iz 1857. redovito su struktura sâmihi naselja sa zgradama i putovima te raspored zemljišnih čestica koje su pripadale selu s oznakom poljoprivrednih kultura. S tog stajališta spomenuti su planovi važan izvor za gospodarsku i društvenu povijest jer odražavaju ukupnu fizičku i društveno-geografsku stvarnost pojedinih naselja, ali su vrlo važni i kao indikatori etničkog sastava tih naselja u dotičnom vremenu jer sadrže vrlo bogatu seosku mikrotoponimiju, dobrim dijelom i na hrvatskome jeziku.

U nastavku ćemo ukratko referirati na svako pojedino naselje, prilažući redovito odgovarajuće dijelove katastarskih planova, odnosno one listove koji najbolje vizualno potkrepljuju izvođenja koja slijede. Uz manje opservacije o nekim pojedinostima iz ukupne stvarnosti koja se da iščitati iz tih listova, redovito ćemo upozoravati na seosku mikrotoponimiju, i to posebno s obzirom na njezinu prepoznatljivost iz perspektive utjelovljenosti u hrvatskom ili mađarskom, odnosno njemačkom jeziku. Kako bi predodžba o napućenosti pojedinih naselja bila što potpunija, upozoravat ćemo usput i na ukupan broj stanovnika u dotičnim naseljima prema popisu stanovništva iz 1857., inače prvom modernom popisu stanovništva provedenom u cijeloj tadašnjoj Habsburškoj Monarhiji.⁸

⁴ Pojam "katastarski plan" prema definiciji: Mirela Slukan Altić, *Povijesna kartografija. Kartografski izvori u povijesnim znanostima*, Zagreb 2003., 19. Usp. Miljenko Lapaine - Nedjeljko Frančula - Paško Lovrić, "Kartografija u katastru", u: Miodrag Roić - Zdravko Kapović (ur.), *Prvi hrvatski kongres o katastru - First Croatian Congress on Cadastre*, Zagreb 1997, 80.

⁵ Magyar Országos Levéltár (dalje: MOL), Budapest, S 78 Kataszteri gyűtemény, 129-275. téka.

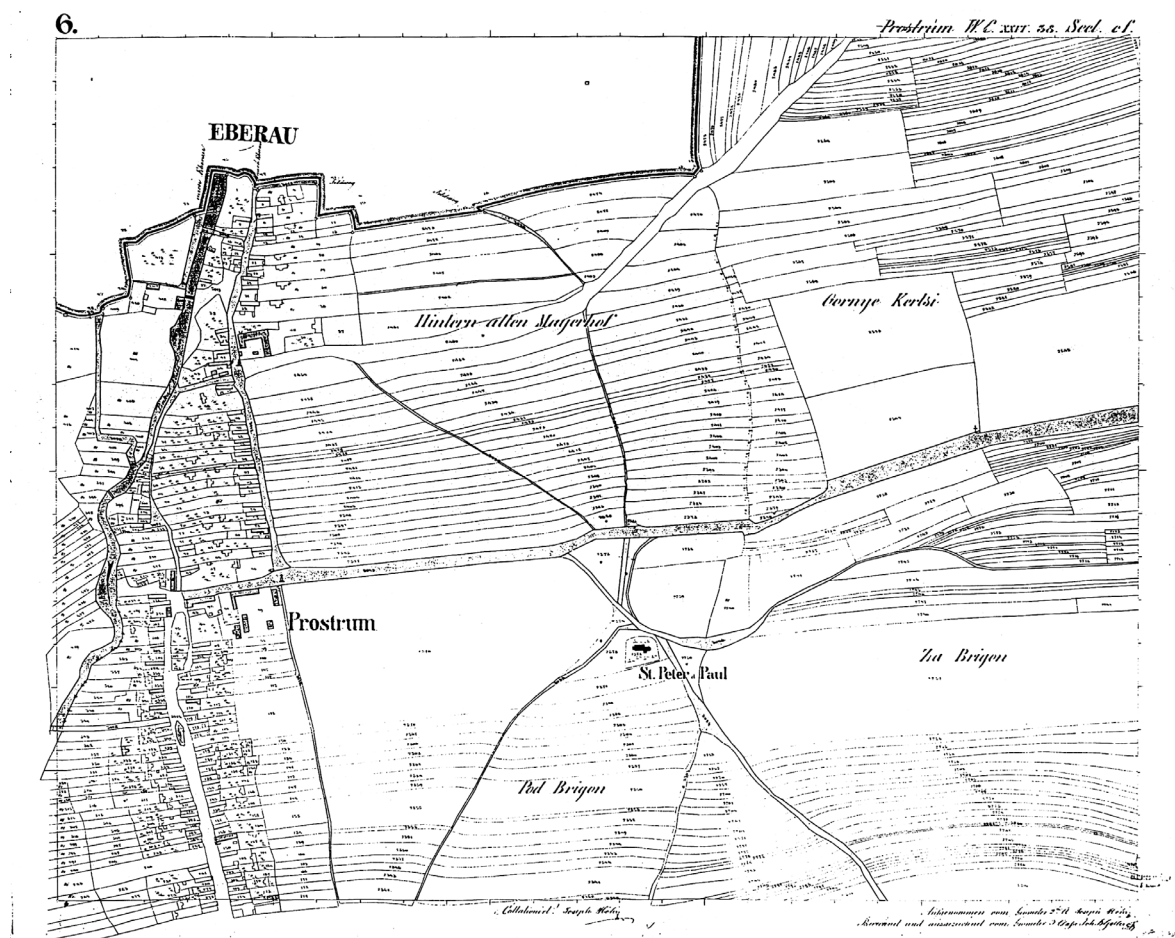
⁶ Bečki palac kao mjera za dužinu iznosio je 2,63401 cm.

⁷ Bečki hvat kao mjera za dužinu iznosio je 1,8964839 m.

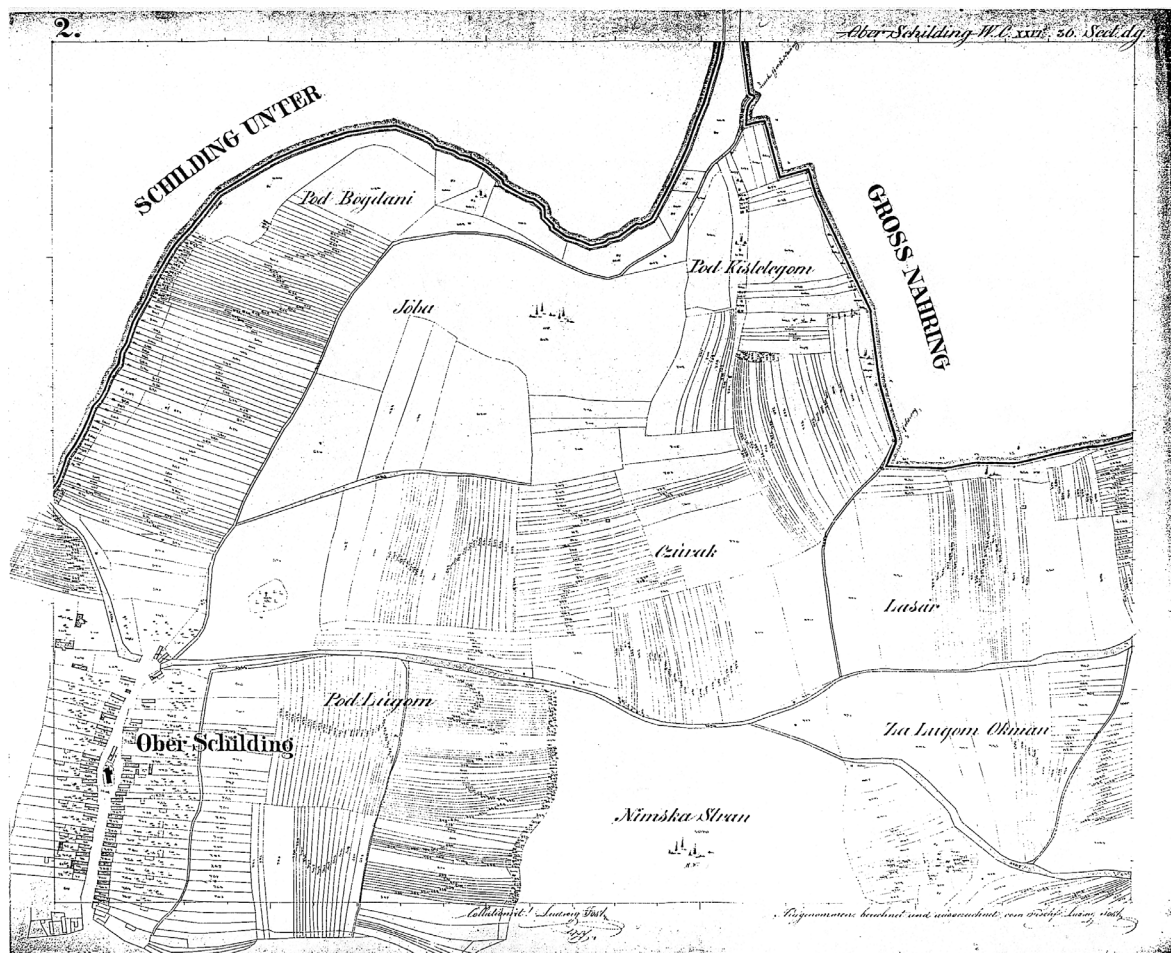
⁸ Podaci uzeti iz: *Magyarország községeinek és városainak népessége az 1850., 1857. és 1870. években (Az 1980. évi államigazgatási beosztás szerint)*, Budapest 1984, 140-155, 306-319.

Na dijelu katastarske karte **Petrovog Sela** iz 1857. prikazan je izdužen položaj naselja uz rijeku Pinku. Seoske kuće smještene su u pravilnom nizu uz glavnu cestovnu komunikaciju, zapravo dvodijelni seoski put, uglavnom usporedo sa spomenutom rijekom, što se križa s drugom prometnom komunikacijom koja vodi u selo s istočne strane. Uz kuće su smještene i okućnice, a dalje se u pravilnom rasporedu nižu ostale katastarske čestice. Župna crkva Sv. Petra i Pavla ucrtana je izvan naselja, na mjestu gdje se nalazi i danas, a upisan je njemački naziv sela (Prostrum). Uz taj oikonim susreće se i jedan hidronim prepoznatljiv u nazivu rijeke (Pinka Fluss). Na zemljištu koje je pripadalo selu prevladava hrvatska mikrotoponimija: »Pod Brigon«, »Za Brigon«, »Gornje Kertsí« itd. Spomenuti toponimi odražavaju reljefne osobine (ukazuju na postojanje pobrđa), odnosno opisuju izgled pejzaža (upućuju na iskrčeno šumsko područje). Tek ponegdje susreću se i njemački izrazi, npr. »Hintern allen Mayerhof«. Spominjanje majura u tom nazivu sigurno je odraz odgovarajućeg načina gospodarenja dotičnim zemljištem. Ako je suditi prema zabilježenoj mikrotoponimiji, Hrvati su u Petrovom Selu bili izrazito većinski stanovnici. Prema ukupnom broju stanovnika bilo je to jedno od većih naselja, a 1857. Petrovo Selo imalo je ukupno 1002 stanovnika.

Položaj naselja **Hrvatske Šice**, koje obližnja rijeka Pinka odvaja od susjednoga njemačkog naselja Deutsch Schützen, prikazan je na dijelu katastarskog plana, izrađenog

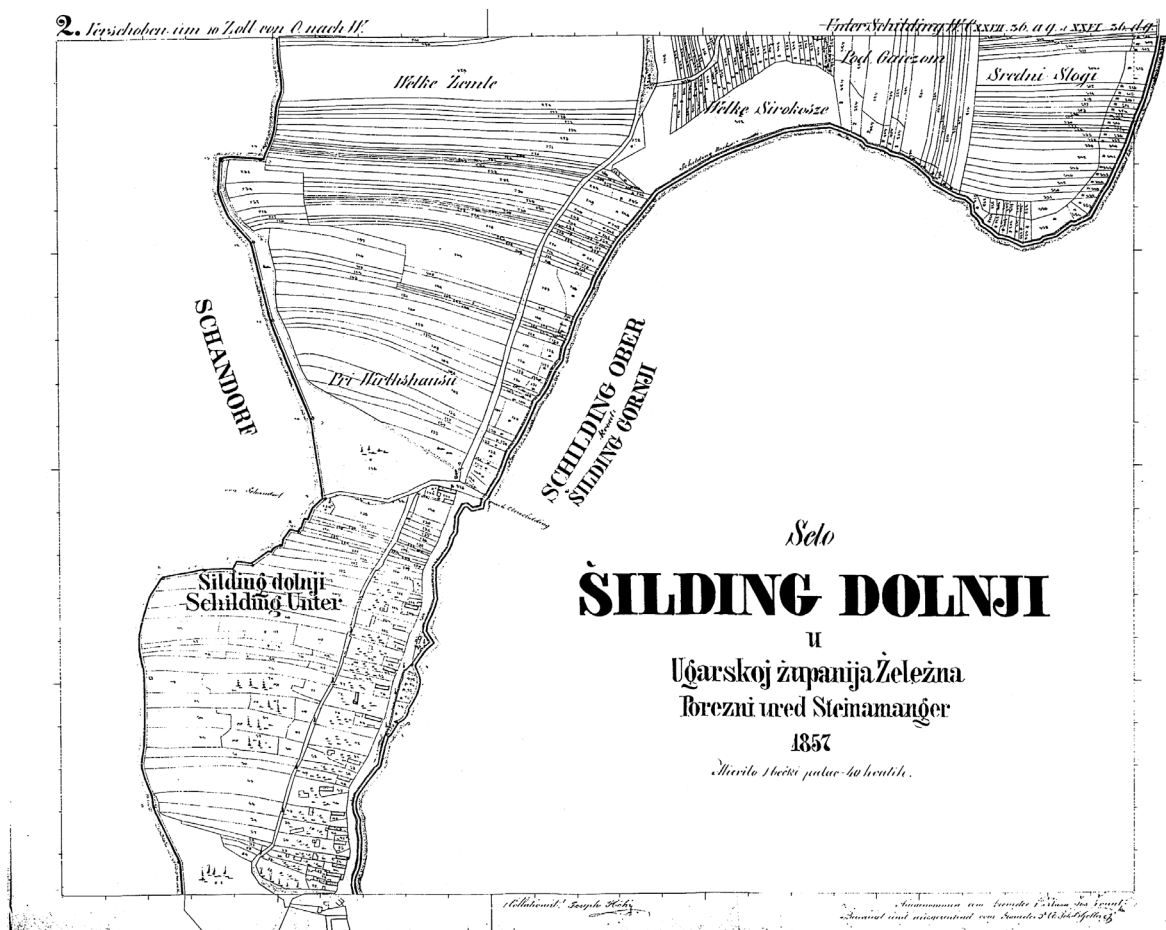
Slika 2: Petrovo Selo 1857. godine

Slika 4: Gornji Čatar 1857. godine

je filijalna crkva Sv. Nikole u središtu sela, koja je 1852. poprimila današnji izgled, ali nije upisano njezino ime. Upisan je njemački naziv sela (Ober Schilding). Na seoskom zemljištu uočljivo prevladava hrvatska mikrotoponimija: »Pod Lúgom«, »Nimška Stran«, »Za Lúgom Okman«, »Lasár«, »Pod Bogdani« itd. Navedeni toponimi upućuju na reljefne osobine i izgled pejzaža jer se, primjerice, između područja obuhvaćenih izrazima »Pod Lúgom« i »Za Lúgom Okman« (lug je ustvari šuma) nalazi šumovit predjel zvan »Nimška Stran«. Sličan predjel uočljiv je i na drugoj strani agera, u području na čijem se rubu susreće naziv »Jóba«. Uz spomenute hrvatske nazive, uočljivi su i neki pohrvaćeni mađarski, npr. »Pod Kistelegom«. S obzirom na prevlast hrvatskih naziva, može se reći da su Hrvati svakako bili većinski stanovnici. Ukupno je Gornji Čatar 1857. imao 383 stanovnika.

Položaj **Donjeg Čatara** uz granicu sa zemljištem susjednoga Gornjeg Čatara prikazan je također na dijelu katastarskog plana iz 1857. godine. Raspored malobrojnih kuća uvjetovan je smjerom pružanja prometne komunikacije. Iza kuća vide se okućnice, a dalje se prostiru ostale katastarske čestice. Uz njemački naziv sela (Schilding Unter) upisan je (kao naslov sekcije, odnosno plana u cjelini) i njegov pohrvaćeni oblik (Šilding donji). Čak je i cijeli naslov plana, kao što smo naveli, ispisan na hrvatskome jeziku. Mikrotoponimija je hrvatska

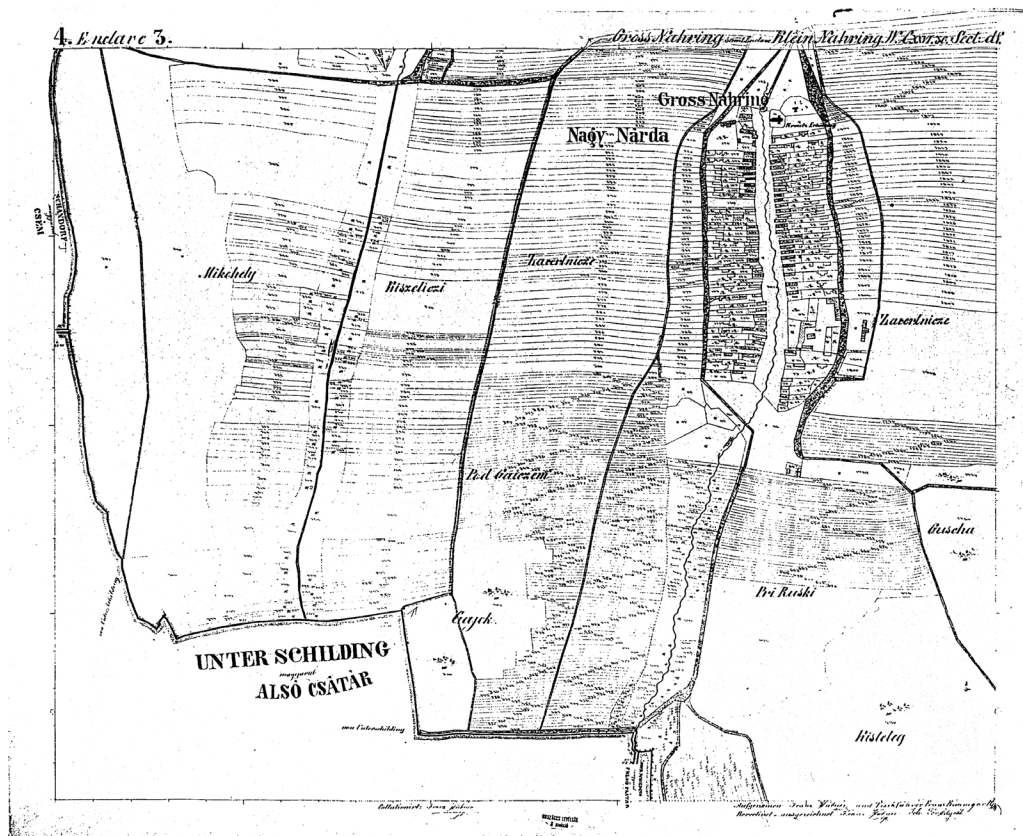

Slika 5: Donji Čatar 1857. godine

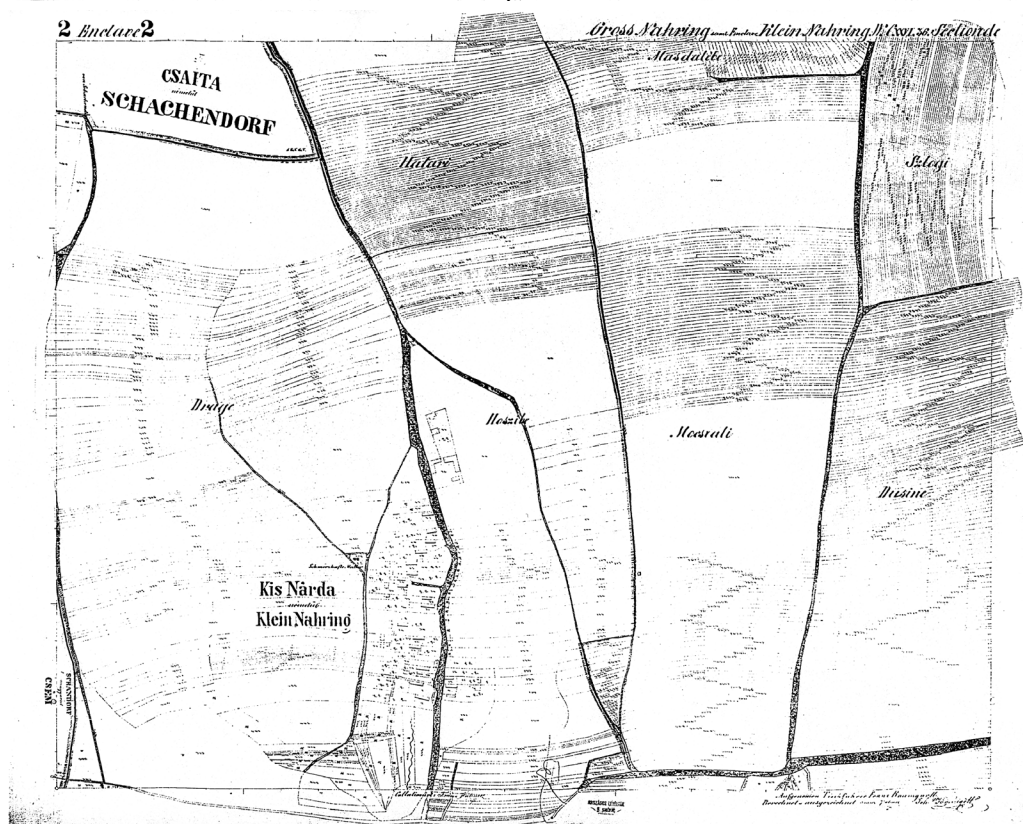
(«Welke Zemle», «Welke Sirokosze», «Pod Gaiczom», «Srednji Slogi») ili pohrvaćena njemačka, npr. «Pri Wirthshausu». Ona upućuje na reljefne oblike, ali i na izgled pejzaža, a ništa manje i na način gospodarenja zemljištem. Donji Čatar imao je 1857. ukupno 177 stanovnika. Ako je suditi prema zabilježenoj mikrotoponimiji, Hrvati su bili većinski žitelji.

Na dijelu katastarskog plana **Velike Narde** iz 1857. prikazan je položaj naselja s pravilnim rasporedom seoskih kuća s okućnicama i ucrtanom župnom crkvom Uzvišenja Sv. Križa na rubu sela. Upisan je i naziv crkve na njemačkom jeziku. Katastarske čestice pružaju se u pravilnom nizu oko naselja. Uz njemački naziv sela (Gross Nahring) upisan je i mađarski naziv (Nagy Narda). Mikrotoponimija na zemljištu koje je pripadalo selu većim je dijelom hrvatska («Zavertnicze», «Pod Gaiczem», «Gajek», «Pri Ruski», «Guscha» itd.), odnosno manjim dijelom mađarska («Mikohely», «Kisteleg»). Ona uglavnom opisuje izgled pejzaža i način korištenja zemljišta. Dva predjela obuhvaćena nazivom «Zavertnicze» s obje strane naselja označavaju čestice koje se neposredno nadovezuju na okućnice. Velika Narda je 1857. imala ukupno 477 stanovnika. Sudeći prema zabilježenoj mikrotoponimiji, Hrvati su izrazito prevladavali.

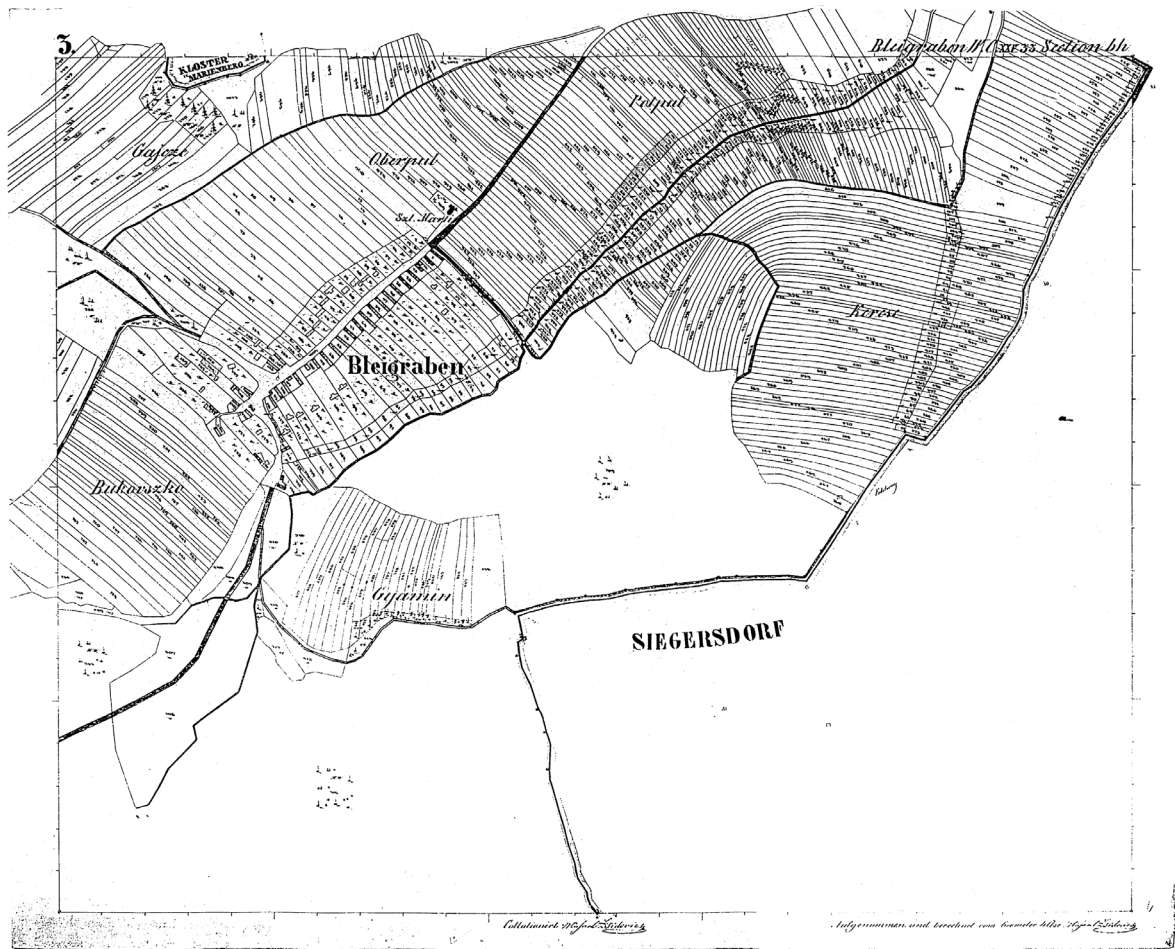
Položaj naselja **Mala Narda** s okolnim zemljištem također je 1857. prikazan na dijelu priloženoga katastarskog plana. Malobrojne kuće u blizini su glavne prometne komunikacije.

Slika 6:
Velika
Narda
1857.
godine

Slika 7:
Mala
Narda
1857.
godine

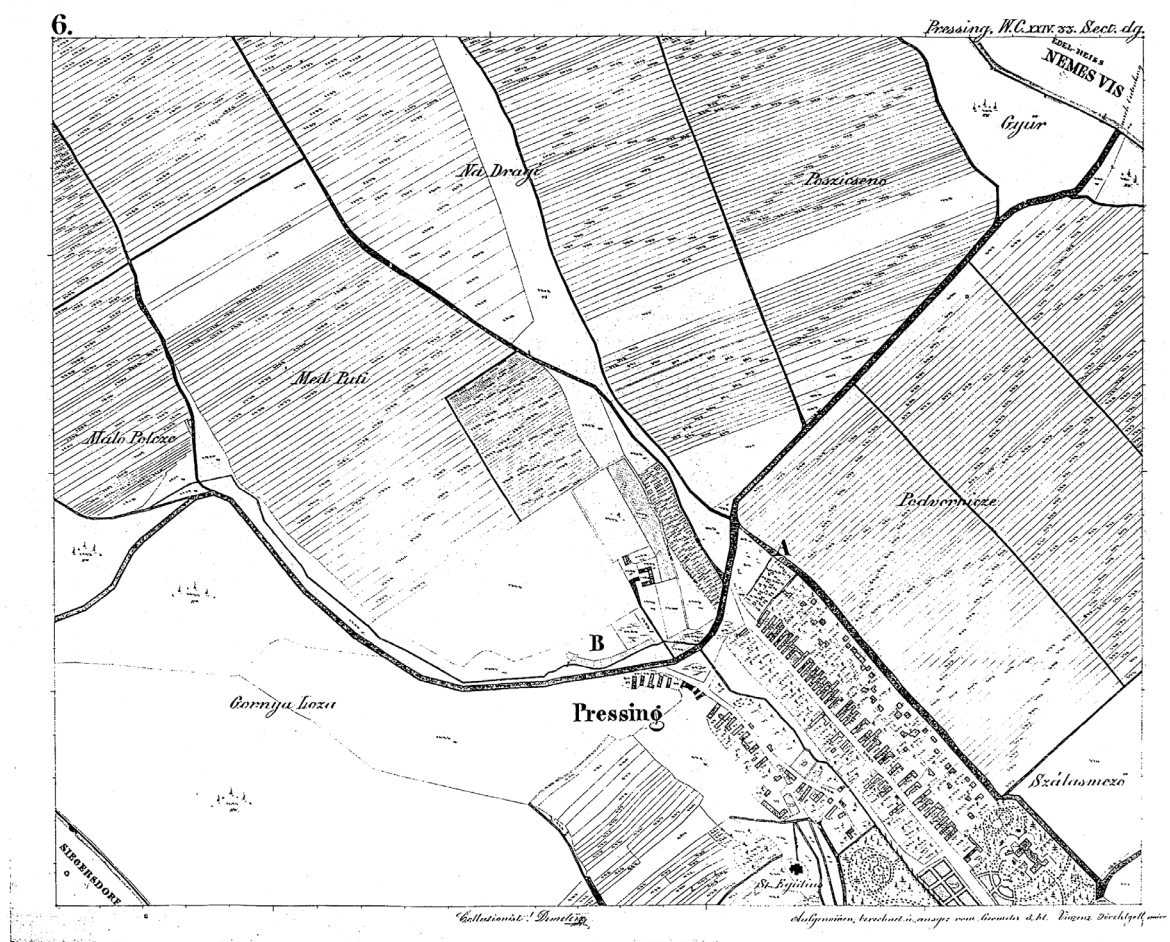
Slika 10: Plajgor 1857. godine

seoskom zemljištu prevladava hrvatska mikrotoponimija: »Podvornicze«, »Pischeni«, »Pusztika«, »Pod Szelóm«, »Pod Husztu«, »Brezacse«, »Pod Mlakami«, »Szinokossicze«, »Kod Zselisch«, »Kod Topolu«, »Kruschicze«, »Fratrovacz« itd. Navedeni toponimi odražavaju reljefne osobine (npr. »Pod Szelóm«), izgled pejzaža (npr. »Pusztika«) ili način korištenja tla (npr. »Szinokossicze«). »Podvornice« s obje strane naselja označavaju katastarske čestice koje se izravno nadovezuju na okućnice. Sama riječ kaže da su to njive »pod dvorom«, tj. pod kućom, zapravo iza kuće. Toponim »Pod Mlakami« upućuje na postojanje močvarnog tla u blizini. Susreću se i fitotoponimi, npr. »Breze«. Hrvatski Židan imao je 1857. ukupno 746 stanovnika. Na katastarskom planu upisan je njemački naziv sela: Siegersdorf. Ipak, ako je suditi prema zabilježenoj mikrotoponimiji, Hrvati su tamo bili izrazito većinski stanovnici.

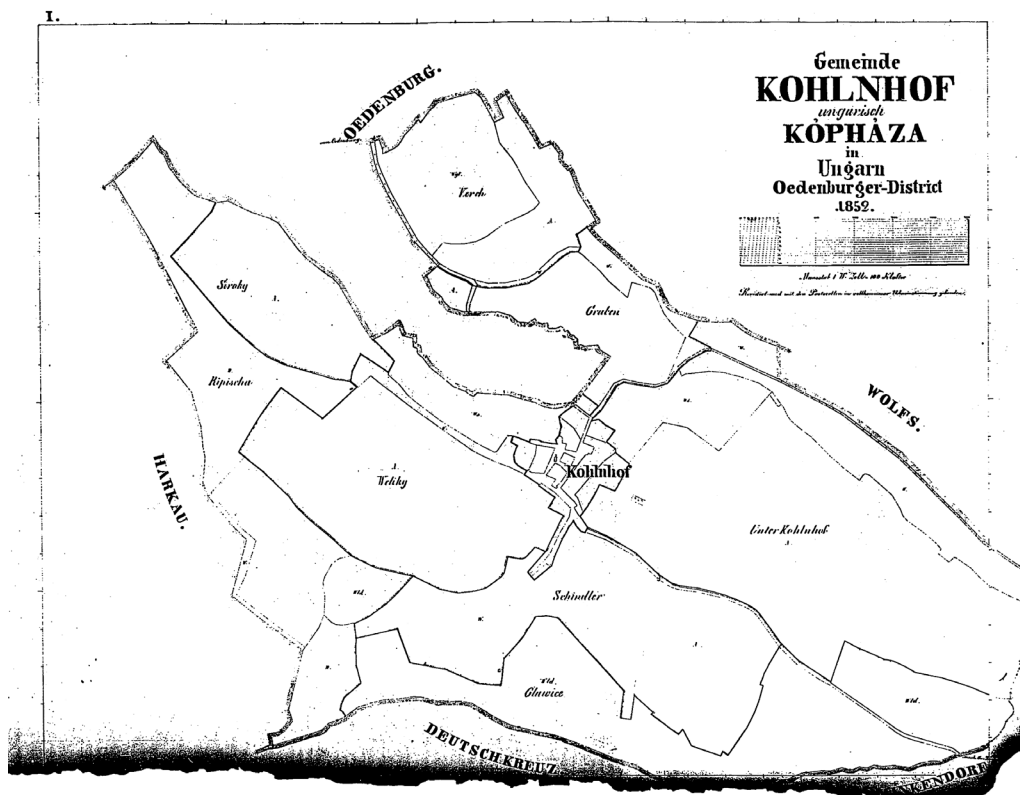
Na dijelu katastarskog plana **Plajgora** iz 1857. prikazan je položaj kuća s okućnicama uz glavnu ulicu ili put u tom naselju. Ucertana je i filijalna crkva Sv. Martina iz 18. stoljeća, koja se i danas nalazi na rubu naselja. Naziv sela upisan je na njemačkom jeziku: Bleigraben. Zemljišne čestice grupirane su u više pravilno strukturiranih dijelova seoskog zemljišta. Na njemu se susreće gotovo isključivo hrvatska mikrotoponimija: »Bukovszko«, »Gajczce«, »Kercsi«, »Potput« itd. Navedeni toponimi označavaju uglavnom sastav tla, odnosno način gospodarenja

njime. Toponim »Kercsi« upućuje na nekoć šumovito područje koje je u međuvremenu iskrceno i pretvoreno u obradivo tlo. Zapaža se čak i osebujna mješavina njemačkog i hrvatskog jezika, npr. u toponimu »Oberput«. Sudeći prema zabilježenoj mikrotoponimiji, Hrvati su svakako bili većinski žitelji. Godine 1857. Plajgor je imao 238 stanovnika ili gotovo dvostruko više nego danas.

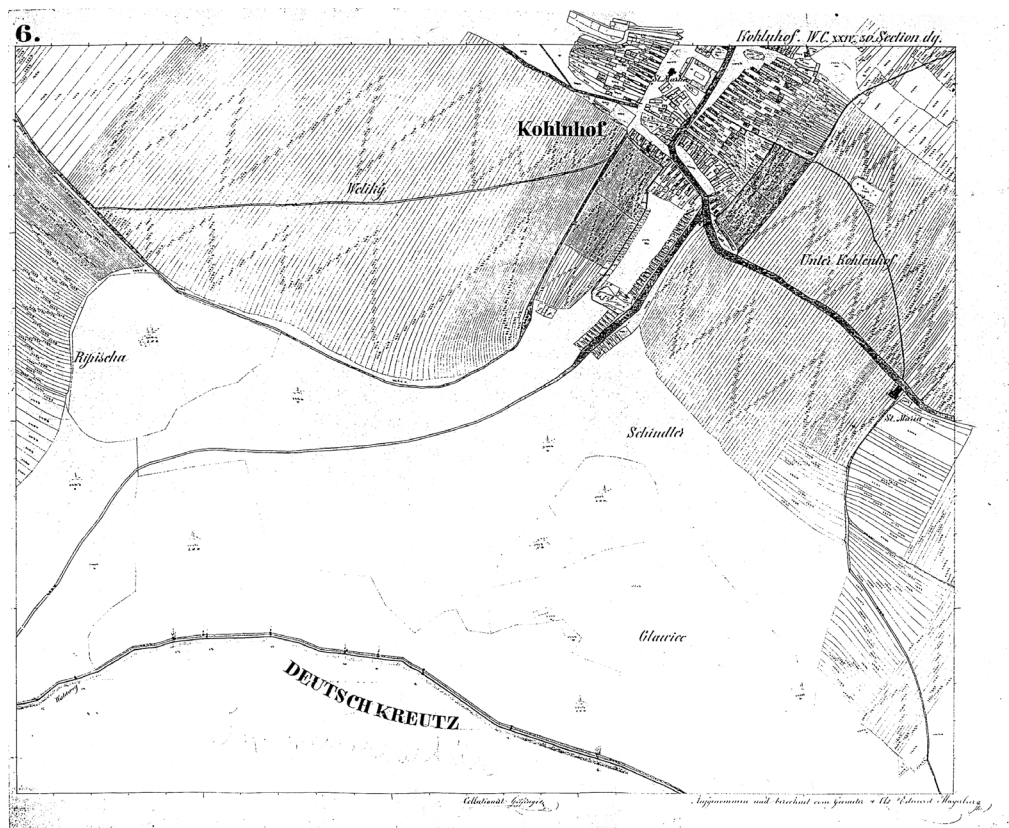
Položaj **Prisike** na dijelu katastarskog plana iz 1857. omogućuje uvid u pretežni dio naselja. Kuće su uglavnom pravilno nanizane uz dva seoska puta. Uz njih su i okućnice, a zatim slijede ostale katastarske čestice u pravilnom rasporedu. Ucrтана je drevna župna crkva Sv. Egidija, a vidi se i park s dvorcem magnatske obitelji Széchenyi, pregrađenim 1790. u kasnobaroknom slogu, koji danas služi kao starački dom. Upisan je njemački naziv sela: Pressing. Seoska je mikrotoponimija uglavnom hrvatska: »Gornya Loza«, »Malo Polcze«, »Med Puti«, »Na Dragi«, »Poszicseno«, »Podvornicze« itd. Ti toponimi odražavaju uglavnom reljefne oblike (npr. »Na Dragi«), izgled pejzaža (npr. »Poszicseno«) i način korištenja zemljišta (npr. »Gornya Loza«). Toponim »Gornya Loza« označava šumu (loza je u ovom slučaju šuma), a toponim »Poszicseno« upućuje na iskrceni dio koji je prvobitno bio dio obližnje šume. Na planu se pojavljuju i mađarski nazivi, npr. »Szálásmező«, »Gyür«. Prisika je 1857. imala ukupno

Slika 11: Temerje 1857. godine

Slika 13:
Koljnof
1852.
godine

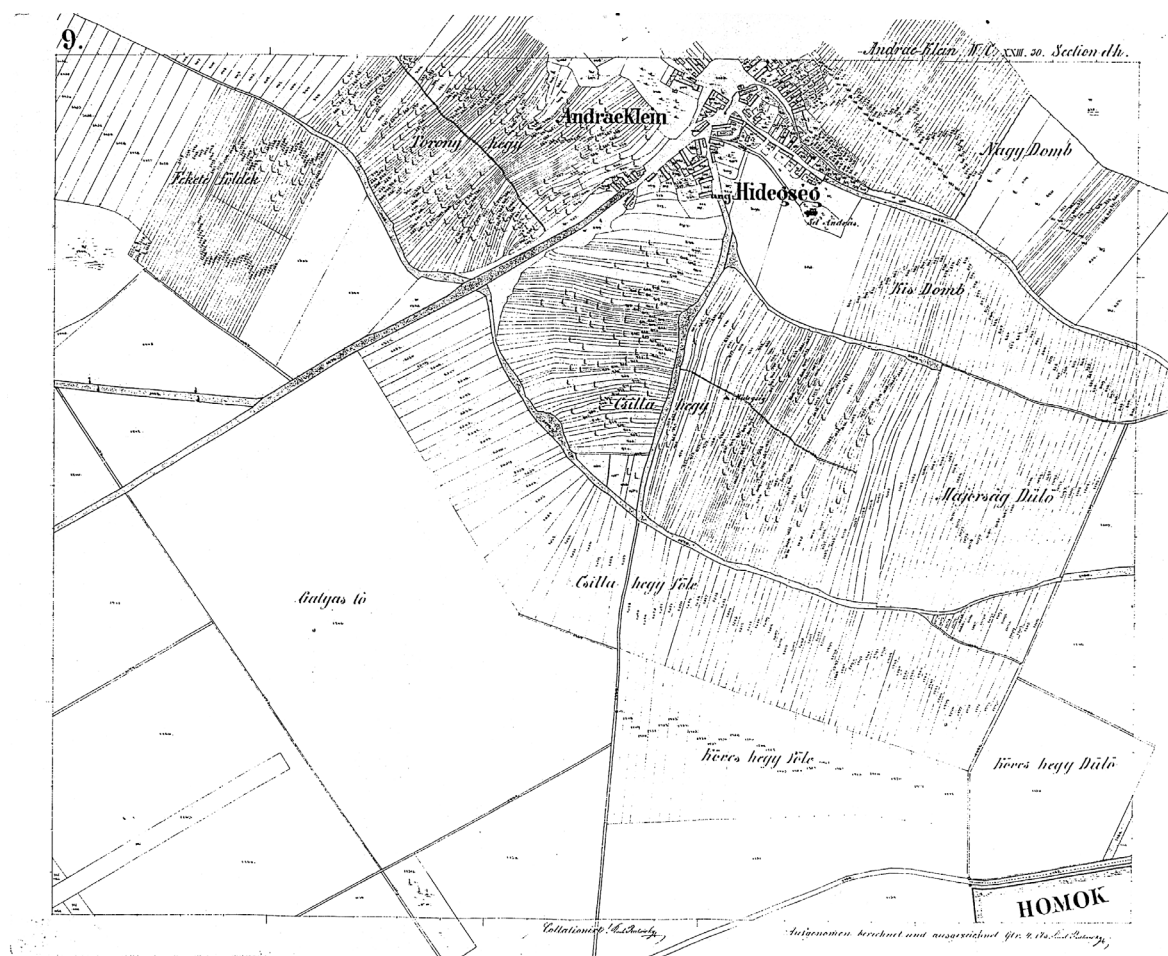

Slika 14:
Koljnof
1857.
godine

»Glawice«, »Weliky«, »Ripischa«, »Siroky«, »Verch«. Susreću se i neki njemački nazivi: »Unter Kohlnhof«, »Schindler«, »Graben«. Ako je suditi prema tim nazivima, Hrvati su bili većinsko stanovništvo u Koljnofu.

Na dijelu katastarskog plana **Koljnofa** iz 1857. uglavnom se ponavlja navedena hrvatska i njemačka mikrotoponimija. Ona se ponajviše odnosi na reljefne oblike (npr. »Glawice«). Kuće s okućnicama gusto su zbijene i okupljene u nekoliko dijelova, a ostale zemljišne čestice pravilno su raspoređene. Imajući na umu raspored i koncentraciju blokova kuća, možemo reći da naseljem ne dominira prometna komunikacija koja prolazi kroz njega, nego zapravo župna crkva Sv. Martina, iako bi se na prvi pogled moglo zaključiti suprotno. Na karti se vidi i crkva Sv. Marije izvan sela. Zabilježen je i Novakov mlin, koji se tu ne vidi jer se nalazio u dijelu naselja koje gleda prema Šopronu pa je evidentiran na drugom listu. U blizini mjesta bilo je dosta šumovitih predjela. Jedan dio tih predjela označen je već spomenutim toponimom »Glawice«. Upisan je njemački naziv sela: Kohlnhof. Do 1848. selo je pripadalo gospoštiji grada Šoprona, a 1857. godine imao je Koljnof ukupno 1345 stanovnika. U tome velikom naselju Hrvati su tada sasvim sigurno bili većinski narod.

Položaj naselja **Vedešina** prikazan je također 1857. na dijelu katastarskog plana. Ne vidi se doduše obližnje Nežidersko jezero jer se ono nalazi sjeverno od mjesta pa je evidentirano

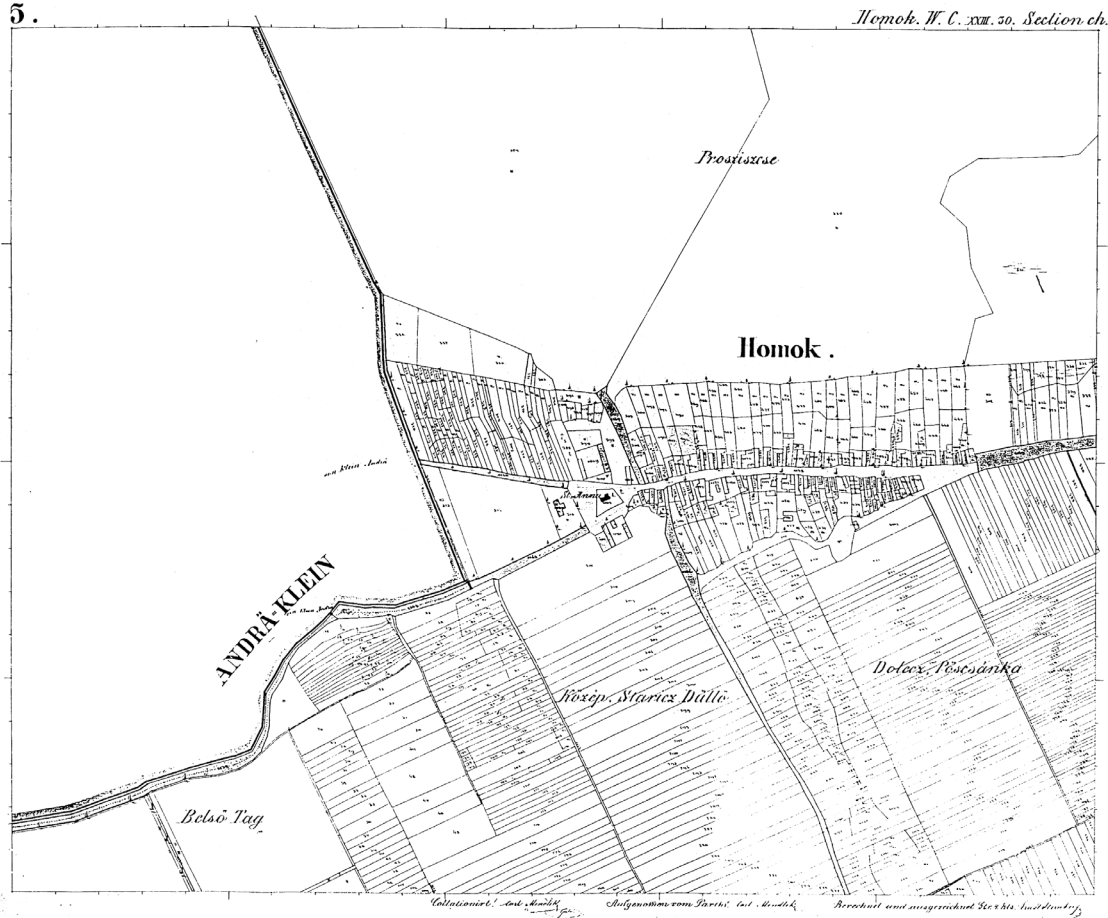

Slika 15: Vedešin 1857. godine

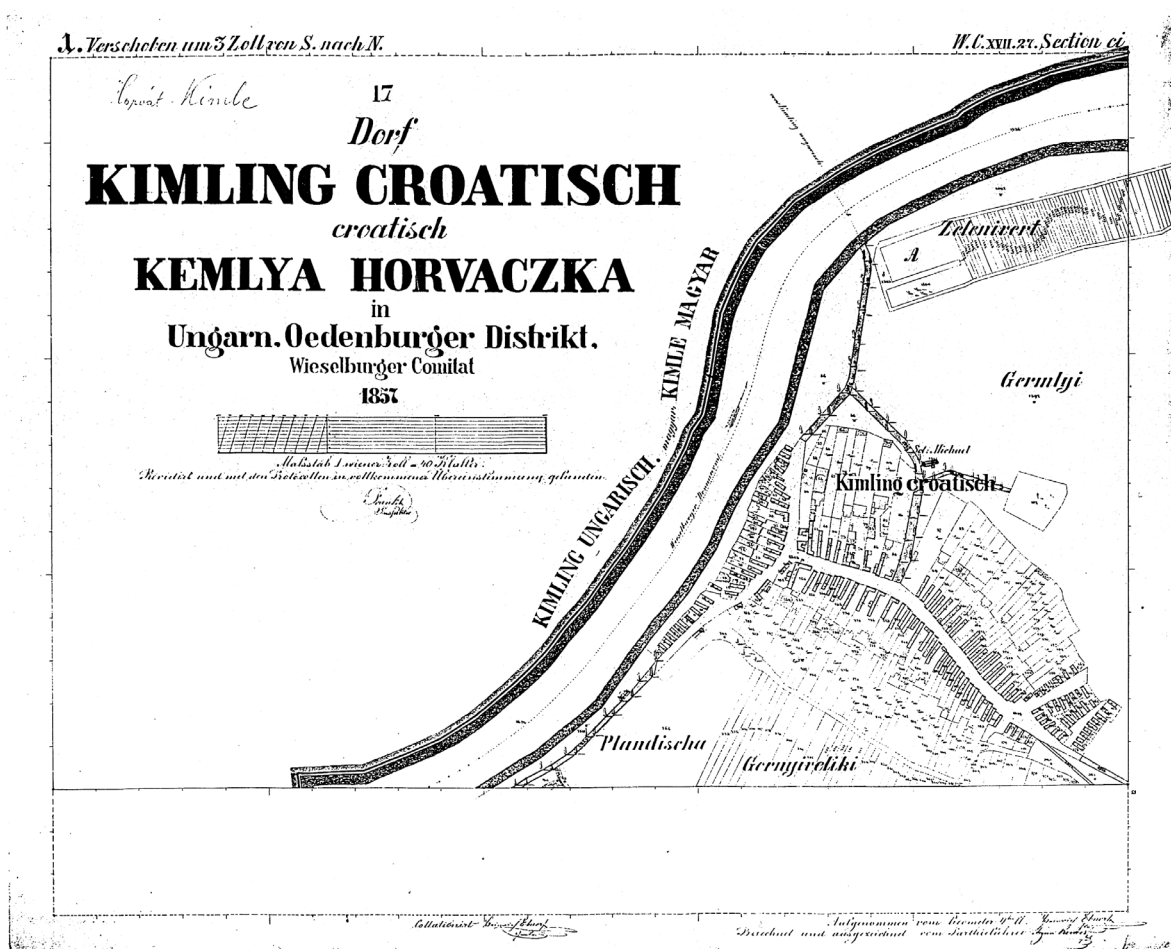
na drugom listu. Unatoč načelnom rasporedu kuća s okućnicama oko središnje prometne komunikacije, teško je oteti se dojmu o njihovoj raspršenosti. Nizanje ostalih zemljišnih čestica uvjetovano je uvelike brežuljkastim reljefom. Na jednom od brežuljaka zapaža se vrh koji nosi isti naziv kao i selo. Uočljiv je i jedan hidronim prepoznatljiv u nazivu jezera jugozapadno od središta mjesta (»Galyas tó«). Uz njemački naziv (Andrae Klein) upisan je i mađarski naziv sela (Hidegség). Ucertana je drevna župna crkva Sv. Andrije u kojoj je hrvatski jezik bio u javnoj uporabi sve do 1869. godine. U njoj se danas mogu vidjeti očuvane freske iz 13. stoljeća. Na seoskom ageru mikrotoponimija je sva mađarska i odnosi se na reljefne oblike (npr. »Csillahegy«), izgled pejzaža (»Fekete földek«, tj. crna polja) i druge prostorne osobine. Godine 1857. imao je Vedešin ukupno 413 stanovnika, a među njima je bilo dosta Hrvata kajkavaca. Od druge polovice 19. stoljeća oni su bili izloženi snažnoj mađarizaciji pa ih danas ima vrlo malo.

Na dijelu katastarskog plana **Umoka** iz 1857. prikazan je pravilan položaj kuća s okućnicama uz glavnu ulicu u tom naselju. Ucertana je filijalna crkva Sv. Ane iz 18. stoljeća, a današnja crkva Sv. Ane u Umoku podignuta je na temeljima stare na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Na katastarskom planu upisan je mađarski naziv sela: Homok. Uz mađarsku mikrotoponimiju, na seoskom zemljištu s pravilno raspoređenim zemljišnim česticama susreće

5.

Slika 16: Umoka 1857. godine

Slika 17: Hrvatska Kemplja 1857. godine

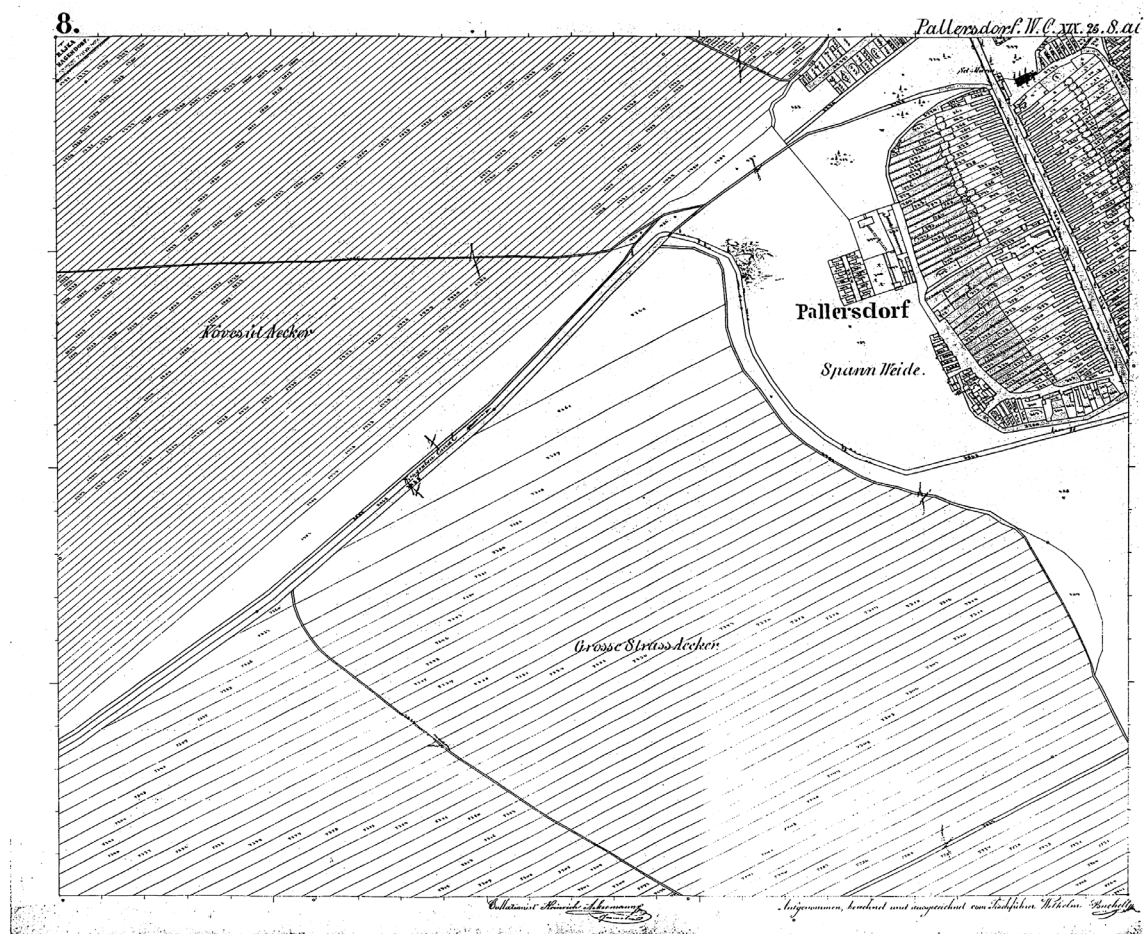
se djelomično i hrvatska: »Dolecz«, »Prosiszese« i dr., koja u prvom redu upućuje na reljefne oblike i način korištenja zemljišta. Umok je 1857. imao ukupno 448 stanovnika, a među njima je dosta bilo Hrvata kajkavaca. U kanonskoj vizitaciji župe Vedešin, kojoj je Umok oduvijek pripadao kao filijala, 1832. zapisano je da »župljani, kako u Vedešinu tako i u Umoku, s malim iznimkama, razumiju mađarski jezik«. ¹⁰ Danas je u Umoku dosta ljudi svjesno svojih hrvatskih korijena, ali je opseg poznavanja hrvatskoga jezika prilično skroman.

Položaj **Hrvatske Kemplje** na dijelu katastarskog plana iz 1857. prikazan je uz rukavac Dunava koji to naselje fizički odvaja od susjednog naselja Ugarske Kemplje. Seoske kuće s okućnicama raspoređene su najvećim dijelom s obje strane središnje prometne komunikacije koja prolazi kroz selo. Ucrтана je župna crkva Sv. Mihovila, uz nju se vidi i groblje, a na njemu je 1928. pokopan kemaljski župnik Mate Meršić-Miloradić, preporoditelj zapadnougarskih Hrvata te središnja ličnost gradišćanskohrvatske povijesti i kulture. Put kojim se dolazi do crkve i groblja urešen je drvoredom. Uz njemački naziv sela (Kimling croatisch) upisan je u naslovu karte i hrvatski naziv: »Kemlyla horvaczka«. Imajući tu činjenicu posebno na

¹⁰ MOL, Film 13327 (Visitatio Canonica Parochiae Hidegség de A/n/n/o 1832).

umu, možemo konstatirati da su Hrvati u selu morali biti izrazito većinsko stanovništvo. Mikrotoponimija je sva hrvatska: »Plandischa«, »Gornyi veliki«, »Germlyi« i dr., a u bližoj se okolici posebno ističe »Zeleni vert« do kojeg vodi put s drvoredom. Navedeni toponimi upućuju na izgled pejzaža, odnosno način korištenja zemljišta. Hidronim prepoznatljiv u rukavcu Dunava (Wieselburger Donauarm) više je nego uočljiv. Današnji most koji povezuje Hrvatsku Kemlju s Ugarskom Kemljom nije ucrtan, što znači da ga u to vrijeme još nije niti bilo. Hrvatska Kemlja imala je 1857. godine ukupno 972 stanovnika.

Na dijelu katastarskog plana **Bizonje** iz 1857. prikazan je pravilan položaj kuća s okućnicama oko glavne ulice u tome naselju s ucrtanom župnom crkvom Sv. Marije. Duž cijele glavne ulice, odnosno seoskog puta zapaža se drvored. Upisan je njemački naziv sela: Pallersdorf. Na okolnom je zemljištu mikrotoponimija navedena na njemačkom (»Grosse Strass Aecker«, »Spann Weide«), odnosno mađarskom jeziku (»Köves út Aecker«). Ona u prvom redu odražava način korištenja zemljišta jer je uglavnom riječ o oranicama. Zemljišne čestice na gotovo nepreglednom ravničarskom tlu pružaju se iznimno pravilno. Godine 1857. imala je Bizonja ukupno 1174 stanovnika. Neovisno o njemačkoj i mađarskoj mikrotoponimiji na katastarskom planu iz toga vremena njezin je hrvatski manjinski karakter i danas prepoznatljiv.

Slika 18: Bizonja 1857. godine

Katastarska problematika je *par excellence* gospodarska i ekohistorijska problematika, a katastarski planovi iz prošlosti dragocjeno kulturološko blago. Na analiziranim planovima, odnosno izabranim listovima prevladavaju oikonimi i horonimi, a ponegdje se javljaju i hidronimi.¹¹ Svagdje su, naime, upisani nazivi mjesta, a i nazivi oranica, šuma, livada i drugih elemenata prirodne sredine, npr. rijeka i jezera (ondje gdje ih je bilo). S obzirom na jezičnu genezu, toponimi s kojima smo se ovdje susretali ponajviše označavaju reljefne osobine, izgled pejzaža, sastav tla i način njegova korištenja pa se može reći da je na oblikovanje seoske mikrotoponimije odlučujuće utjecala gospodarska valorizacija prostora.

Seoske kuće u većini sela raspoređene su oko prometnih komunikacija, a zemljišne čestice na tlu koje je pripadalo selu izgledaju najčešće kao da su planski određivane. Budući da su to sve starija naselja, pretežno sa srednjovjekovnim korijenima, naseljena Hrvatima najvećim dijelom još u 16. stoljeću, teško bi se moglo govoriti o novijim kolonizacijskim ishodištima njihove planske strukture sredinom 19. stoljeća. U pitanju je bilo nešto drugo. Višestoljetni feudalni sustav utisnuo je dubok pečat tim naseljima na zapadnim rubovima Panonije. Na njihovo oblikovanje presudno je utjecala struktura feudalnih vlastelinstava, definirana urbarijalnom regulacijom u drugoj polovici 18. stoljeća, koja su se sastojala od alodijalne zemlje u rukama zemaljskih gospodara i rustikalne zemlje koja se u točno određenim omjerima davala na obrađivanje pojedinim seoskim obiteljima. Pritom je svaka kuća u selu imala u pravilu i okućnicu, a čestice na ostatku agera bile su razmjerno pravilno raspodijeljene u kmetska selišta. Feudalni sustav ukinut je 1848., a katastarski planovi izrađeni su 1857. godine pa je razumljivo da su još posvuda u tom prostoru bili višestruko vidljivi tragovi starog sustava života i gospodarenja raspoloživim prirodnim resursima.

Katastarski planovi kojima smo se ovdje bavili kriju u sebi još jednu dimenziju, dragocjenu u kartografskom proučavanju povijesne zbilje svake manjinske sredine. Riječ je o etničkoj dimenziji koja se ovdje prelama u prizmi seoske mikrotoponimije. Naime, seoska je mikrotoponimija u većini naselja zapadnougarskih (gradišćanskih) Hrvata na tlu današnje Mađarske bila 1857. sva ili gotovo sva hrvatska, s tim da hrvatski jezik dolazi ponegdje do izražaja čak i u naslovima pojedinih planova. To je utoliko fascinantnije kada znamo da su ti planovi bili izrađivani u okolnostima neoapsolutističke germanizacije Bachova sustava, koja nije bila sklona ni mađarskome, a kamoli hrvatskome jeziku. S tog stajališta može se reći da su planovi koji su pred nama ne samo vrijedno vizualno svjedočanstvo autentične prošle stvarnosti sa svim implikacijama sociokulturne naravi, nego su i korisno svjedočanstvo duboke povijesne ukorijenjenosti hrvatskog etnosa u tim naseljima.

¹¹ Oikonimi su nazivi naseljenih mjesta, horonimi su nazivi područne naravi (zemlje, pokrajine i ostali predjeli, npr. šume, oranice, livade i dr.), a hidronimi su nazivi voda (Mirela Slukan Altić, nav. dj., str. 49-50).

Summary

The author deals with Croatian minority settlements in West Hungary on the base of original cadastre's plans from 1857 (today in the Hungarian State Archives in Budapest). In particular, these plans show physical as well as social-geographic structure of mentioned settlements shortly after abolishing of the feudal system in 1848. Since the organization of these settlements was strongly influenced by feudal system, the mentioned plans from 1857 are very important sources, especially from the points of view of both, the economic and social history. These plans contain very abundant village's microtoponymy written on Croatian language as well. Therefore, they are also important sources for our knowledge about ethnic structures of mentioned settlements in the middle of the eighteenth century.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Scientific Research Journal for Economic and Environmental History

Volumen 1 / Broj 1
Zagreb-Samobor 2005.
ISSN 1845-5867
UDK 33 9 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju

Izdavačka kuća Meridijani

Obrtnička 17, 10430 Samobor

tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321

e-mail: meridijani@meridijani.com

www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: mr. sc. Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekt »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediteranskom kontekstu« Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
(voditelj: prof. dr. sc. Drago Roksandić)

Urednici / Editors-in-chief:

Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Močanin,
Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska)

Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula, Hrvatska*), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska),

Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*),

Halil Inalcik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetic (*Padova, Italija*), Aleksandar Jakir (*Marburg, Njemačka*),

Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska),

Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*),

Daniel Patafta (*Rijeka, Hrvatska*), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska),

Nataša Štefanec (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*),

Milan Vrbanus (Zagreb, Hrvatska), Zlata Živaković Kerže (*Osijek, Hrvatska*)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Hrvoje Herceg

Lektura / Language editing:

Lidija Menges

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2005.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet

Ivana Lučića 3

HR-10000 Zagreb

e-mail: h.petric@inet.hr

h.petric@ffzg.hr
